પ્રવચન નં. ૧૮૫, ગાથા-૧૫૯, શુક્રવાર, અષાઢ સુદ ૬, તા.૧૮-૦૭-૮૦

'નિયમસાર' શુદ્ધોપયોગ અધિકાર. અહીં એ કહેવું છે કે આત્મા પરનું તો કાંઈ કરી શકતો નથી. પોતામાં પોતાની પર્યાયમાં પર્યાય ઉલટપલટ કરી શકે છે. પરમાં તો કાંઈ કરી શકતો નથી. અને પરને જાણવું એ પણ વ્યવહાર છે. આહાહા..! ક્યાં લઈ જવું છે! પરને જાણે છે એ પરમાં તન્મય થઈને જાણતો નથી, પરથી ભિન્ન રહીને જાણે છે. પોતાના અસ્તિત્વમાં સ્વ અને પરને જાણવાની તાકાત છે તો પોતાના અસ્તિત્વમાં જ જાણે છે. પરના અસ્તિત્વથી અને અસ્તિત્વમાં જાણતો નથી. આહાહા..! પરનું તો કરી શકતો નથી. નિશ્ચયથી તો પોતાના રાગનો પણ કર્તા નથી. પર્યાયદૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિમાં કર્તા છે. આહાહા..! સ્વભાવદૃષ્ટિમાં એનો કર્તા નથી. આહાહા..! એવી દૃષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર દૃષ્ટિ કરતાં સ્વ-પરને જાણવું પોતાથી સ્વતઃ થાય છે. એ વાત ચાલે છે.

ફરીને લઈએ. `**पराश्रितो व्यवहारः**' જેટલો પરાશ્રિત હોય એ બધાને વ્યવહાર કહે છે. **'એવું (શાસ્ત્રનું) વચન હોવાથી, વ્યવહારનયથી તે ભગવાન...'** આહાહા..! **'પરમેશ્વર પરમભટ્ટારક આત્મગુણોનો ઘાત કરનારાં...'** નિમિત્તથી કથન છે. **'ઘાતિકર્મોના નાશ વડે...'** પોતાના ગુણમાં ઘાત કરવામાં નિમિત્ત છે. એ નિમિત્તને પણ પોતાના ગુણથી ઘાત કરીને. એને નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. પરનો ઘાત કરવો એ પોતાના અધિકારની વાત નથી. એ પરમાણુની પર્યાય પોતાના પલટવાના કાળે પલટે છે. અહીંયાં રાગ-દ્વેષ ન કર્યો તો એણે પલટાવી, એણે કર્મનો નાશ કર્યો એમ વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. ઓહોહો..! અહીં સુધી વ્યવહાર. અહીં તો હજી બહારનું આ કરવું.. આ કરવું.. ને આ કરવું... આહાહા..! પરનું તો કાંઈ કરતો નથી પણ પોતામાં રાગ થાય છે એનો પણ પરમાર્થે કર્તા નથી. પરમાર્થે તો એને જાણનાર પણ નથી. પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવમાં સ્વપરપ્રકાશક શક્તિ હોવાથી પોતાને જાણે છે. પરને જાણે છે એમ કહેવું એ વ્યવહારનય છે.

'વ્યવહારનયથી તે ભગવાન પરમેશ્વર પરમભટ્ટારક આત્મગુણોનો ઘાત કરનારાં ઘાતિકર્મોના નાશ વડે પ્રાપ્ત સકળ-વિમળ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન વડે ત્રિલોકવર્તી તથા ત્રિકાળવર્તી...' ત્રિલોકવર્તી, ત્રિકાળવર્તી. આહાહા..! ત્રણલોકમાં વર્તનારા અને ત્રણકાળમાં વર્તનારા **'સચરાચર...'** આહાહા..! **'દ્રવ્યગુણપર્યાયોને...'** દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ, ગુણ એટલે એની

શક્તિ, પર્યાય એટલે એની અવસ્થા. પ્રત્યેક દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયને એક સમયમાં જાણવાની તાકાત છે. **'એક સમયે જાણે છે અને દેખે છે.'** આહાહા..!

'શુદ્ધનિશ્ચયથી પરમેશ્વર મહાદેવાધિદેવ સર્વજ્ઞ વીતરાગને, પરદ્રવ્યનાં ગ્રાહકત્વ,...' પરદ્રવ્યના જાણનારા અને પરદ્રવ્યના દેખનારા **'પરદ્રવ્યનાં ગ્રાહકત્વ, દર્શકત્વ, જ્ઞાયકત્વ વગેરેના (પરદ્રવ્યને દેખવું અથવા ગ્રહણ કરવું વગેરે) વિવિધ વિકલ્પોની સેનાની ઉત્પત્તિ મૂળધ્યાનમાં અભાવરૂપ હોવાથી...'** મૂળમાં છે નહિ. આહાહા..! પરને ગ્રહણ કરવું, પરને જાણવું, પરને દેખવું... આહાહા..! એ પોતાના મૂળ ધ્યાનમાં નથી. **'તે ભગવાન ત્રિકાળ-નિરુપાધિ...'** આહાહા..! નિર અવધિ–મર્યાદારહિત **'નિત્યશુદ્ધ...'** ત્રિકાળી શુદ્ધ દ્રવ્ય અને પર્યાય સાદિઅનંત.

'નિત્યશુદ્ધ એવાં સહજજ્ઞાન અને સહજદર્શન વડે નિજ કારણપરમાત્માને,...' આહાહા..! નિજ કારણપરમાત્મા, ત્રિકાળી ચીજ, ધ્રુવ ચીજ.. આહાહા..! **'પોતે કાર્ય(રૂપ) પરમાત્મા હોવા છતાં પણ,...'** આહાહા..! પોતાના સ્વરૂપમાં કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન **'કાર્યપરમાત્મા હોવા છતાં પણ, જાણે છે અને દેખે છે.'** પોતાને દેખે-જાણે છે. આહાહા..! પૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રગટ થયું તોપણ પોતાને દેખે-જાણે છે. આહાહા..! **'કઈ રીતે? આ જ્ઞાનનો ધર્મ તો,...'** આ જ્ઞાનનો સ્વભાવ, જે જ્ઞાન પોતાનો સ્વભાવ, એનો સ્વભાવ ધર્મ **'દીવાની માફક,...'** દીવાની પેઠે. પોતાના જ્ઞાનનો સ્વભાવ દીવાની માફક... આહાહા..! **'સ્વપરપ્રકાશકપણું છે.'** જેમ દીવો પોતાને પ્રકાશે અને ઘટપટાદિ પદાર્થને પ્રકાશે છે. એમ આત્મા પોતાને જ્ઞાન-દર્શનરૂપ જાણે છે. પોતાને જાણે છે. આહાહા..!

'ઘટાદિની પ્રમિતીથી પ્રકાશ-દીવો (કથંચિત્) ભિન્ન હોવા છતાં...' ઘટાદિની પ્રમિતીથી પ્રકાશ-દીવો (કથંચિત્) ભિન્ન હોવા છતાં. પરપણે પ્રકાશેલી ચીજથી દીવો કથંચિત્ ભિન્ન છે. આહાહા..! **'ઘટાદિની પ્રમિતીથી પ્રકાશ-'** આહાહા..! **'દીવો (કથંચિત્) ભિન્ન...'** સ્વથી ભિન્ન છે. પોતાને જાણે છે અને જાણનાર, એમ કથંચિત્ ભિન્ન છે. આહાહા..! પોતાને જાણે છે અને જાણનાર પણ પોતે, એ પણ કથંચિત્ ભિન્ન છે. આહાહા..! તો પરચીજની વાત ક્યાં કરવી? પરચીજ તો ભિન્ન જ છે. આહાહા..! પરચીજની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી, સ્પર્શ નથી. પરચીજ સાથે સ્પર્શ નથી, પ્રવેશ નથી. આહાહા..! પોતાની ચીજમાં દીવો જેમ પ્રમિતીથી અને પ્રમાણ, પોતે પોતાને જાણે અને જાણવાયોગ્ય, એમ કથંચિત્ ભિન્ન પડે છે. આહાહા..! **'ઘટાદિની પ્રમિતિથી પ્રકાશ-દીવો (કથંચિત્) ભિન્ન હોવા છતાં સ્વયં પ્રકાશસ્વરૂપ હોવાથી...'** દીવાનો પ્રકાશ સ્વયં છે. આહાહા..! **'સ્વ અને પરને પ્રકાશે છે;...'** આહાહા..! દીવો પોતામાં રહીને સ્વ અને પરને પ્રકાશે છે. આહાહા..!

'આત્મા પણ...' આ થોડી ઝીણી વાત છે. **'જ્યોતિસ્વરૂપ હોવાથી વ્યવહારથી ત્રિલોક અને ત્રિકાળરૂપ પરને...'** આહાહા..! પ્રકાશસ્વરૂપ હોવા છતાં, ચૈતન્યનો પ્રકાશ સ્વભાવ, જાણવાનો સ્વભાવ એમ હોવા છતાં પણ... આહાહા..! **'આત્મા પણ જ્યોતિસ્વરૂપ હોવાથી**

વ્યવહારથી ત્રિલોક અને ત્રિકાળરૂપ પરને...' આહાહા..! ઝીણી વાત બહુ! પોતાનો પ્રકાશ સ્વભાવ સ્વપરપ્રકાશક હોવા છતાં પણ પરને વ્યવહારથી જાણે-દેખે છે. '**ત્રિલોક અને ત્રિકાળરૂપ પરને તથા સ્વયં પ્રકાશસ્વરૂપ આત્માને (પોતાને) પ્રકાશે છે.**' વ્યવહારથી. પોતાને અને પરને જાણવું એ બેમાં વ્યવહાર થયો. આહાહા..! પોતાને પણ જાણે અને પરને પણ જાણે એ વ્યવહાર થઈ ગયો. પરને જાણવું એ (વ્યવહાર થઈ ગયો). સમજાય છે આ? ઝીણી વાત બહુ! આહાહા..! ચૈતન્યજ્યોત... દીવો જેમ પોતામાં રહીને પોતાને પ્રકાશે છે અને ઘટપટાદિને પ્રકાશે છે. એ પોતામાં રહીને એ વ્યવહાર. એમ જ્યોતિરૂપ ચૈતન્ય આત્મા પોતાને જાણે છે અને ત્રિલોક અને ત્રિકાળ જે પોતાથી ભિન્ન છે એને વ્યવહારથી જાણે છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– પરને તો વ્યવહારથી જાણે અને પોતાને તો નિશ્ચયથી જાણે છે.

ઉત્તર :– પોતાને નિશ્ચયથી. વ્યવહાર થઈ ગયો ને? પરવસ્તુ એ વ્યવહાર. સ્વવસ્તુ એ નિશ્ચય. સ્વને જાણવું એ નિશ્ચય, પરને જાણવું એ વ્યવહાર. આહાહા..! પરને પોતાના માનવા એ તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! અને પોતાના સ્વભાવમાં પરથી કાંઈ થાય છે, મારામાં પરથી ફેરફાર થાય છે એ પણ મિથ્યાભ્રાંતિ છે. પણ પોતામાં જાણવાની તાકાત છે એ ત્રિકાળ અને ત્રિલોકને જાણે.. આહાહા..! એને પણ વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. ઓહોહો..! અહીં સુધી ક્યાં જાય? હજી તો અહીં પરનું કરવું છે, આખો દિ' પરનું કરવું અને મદદ કરવી, સહાય કરવી, પરના કાર્ય કરવા, તે વિના રળી શી રીતે શકાય? પચ્ચીસ-પચાસ હજારનો બાર મહિને ખર્ચ હોય. એ બધું રળે, દુકાન ચલાવે, આ કરે, આ કરે, તો એ બધું થાય કે નહિ? આહાહા..! કાંઈ થતું નથી. એ પચ્ચીસ-પચાસ હજારનું આવવું કે ન આવવું એ પરમાણુની પર્યાયની તાકાત છે.

ગુજરાતીમાં એમ કહેવામાં આવે છે ને? હિન્દીમાં પણ છે. દાને દાને પે લિખા હૈ ખાનેવાલે કા નામ. નામ છે? પણ એ ચીજ જે આવવાની હશે એ આવશે. એક પરમાણુનો ફેરફાર નહિ થાય. જેટલા પરમાણુ જેટલા પ્રમાણમાં આવવાના હશે એ આવશે, નહિ આવવાના હોય એ નહિ આવે. આત્મા એમાં કાંઈ લાવી શકે કે ઘટાડી શકે કે ફેરફાર કરી શકે (નહીં). આહાહા..! દાળ-ભાત, રોટલી ખાવામાં પણ ઓછું ખાવી અને વધુ ખાવી એ આત્મા નથી કરી શકતો.

મુમુક્ષુ :– ચાવીને તો ખાવું જોઈએ ને?

ઉત્તર :– આત્મા ચાવી શકતો જ નથી ને. આત્મા પરને ચાવી શકતો જ નથી. પરને અડતો જ નથી. આહાહા..!

દુનિયામાં તો એમ કહેવાય છે કે પેટમાં કાંઈ દાંત નથી. માટે બરાબર ચાવીને ખાવું કે જેથી અંદર જઈને પચે. આહાહા..! બધું ખોટું છે. એક પરમાણુને દબાવી શકે કે અડી શકે એમ બનતું નથી. આહાહા..! આ તો વીતરાગનો માર્ગ છે. વીતરાગ–ત્રણકાળનું જ્ઞાન, ત્રિકાળી સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જાણે છે બધું. પણ કહે છે કે સર્વને જાણે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે.

આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– પરને જાણે એ વ્યવહાર...

ઉત્તર :– પર છે ને? જેમાં તન્મય થઈને ન જાણે એ વ્યવહાર છે. આત્મા શરીરને તન્મય થઈને નથી જાણતો. આત્મા અરૂપી, શરીર રૂપી. આહાહા..! દાળ-ભાત, રોટલી રૂપી, જડ અને આત્મા ચૈતન્ય. એ ચૈતન્ય પરને અડીને ખાય છે-પીવે છે એમ છે નહિ. આહાહા..! લ્યો, આવી વાત! પરથી તો બિલકુલ પાંગળો છે. પોતામાં પુરુષાર્થ કરીને પરમાત્મા થઈ શકે. પર માટે તો પાંગળો છે.

મુમુક્ષુ :– પરમાત્મા તો સર્વશક્તિમાન છે.

ઉત્તર :– એ પોતાની શક્તિમાં. પોતાની શક્તિ પોતાનામાં. એ પ્રશ્ન પણ ઉઠ્યો છે કે આત્મામાં તો અનંત શક્તિ છે તો એક શક્તિ એવી પણ હોવી જોઈએ, એ લાવો તો શું તકલીફ છે? પરનું કરી શકે એવી એક શક્તિ હોય તો શું તકલીફ છે? એ પણ પ્રશ્ન ઉઠ્યો હતો શાસ્ત્રમાં. પોતાને જાણે છે એમ પરને પણ જાણે અને પરનું કરી શકે, અનંત શક્તિ છે તો એમાં એક શક્તિ આ લેવી. પણ એવી શક્તિ હોતી નથી. આહાહા..!

પોતાના સ્વરૂપમાં પરનો તો કર્તા નથી, રાગનો કર્તા નથી પણ રાગને અને પરને જાણે એ પણ વ્યવહાર છે. આહાહા..! જાણવું એ વ્યવહાર છે. કરવાનું તો છે જ નહિ. આહાહા..! આવો માર્ગ કોને રુચે! આખો દિ' કામ કરવું હોય. હવે અંદરથી ભિન્ન પડીને મડદું થઈ જાય. પરને માટે તો મડદું થઈ જાય ત્યારે થાય. આહાહા..!

'આત્મા પણ જ્યોતિસ્વરૂપ હોવાથી વ્યવહારથી ત્રિલોક અને ત્રિકાળરૂપ...' આહાહા..! ત્રણકાળને જાણે એ પણ વ્યવહાર છે. આહાહા..! વસ્તુને જાણે એ તો વ્યવહાર છે પણ ત્રણકાળને જાણે એ પણ વ્યવહાર છે. કેમકે પર ચીજ છે. આત્મા પોતાને પોતામાં જાણે છે એ પણ એક ભેદ છે, વ્યવહાર છે. એ પહેલા આવી ગયું. આત્મા આત્માને જાણે એ પણ વ્યવહાર છે. એ તો જ્ઞાયક જ્ઞાયક જ છે, બસ. આહાહા..! એ પહેલા આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ?

પરનો કર્તા નથી, પરને જાણતો નથી, પોતામાં પોતાને જાણે છે, જ્ઞાયક જ્ઞાયકને જાણે છે એ પણ વ્યવહાર છે. એ વ્યવહાર પણ અભૂતાર્થ છે. જ્ઞાયક જ્ઞાયક છે. જાણનાર જાણનાર છે, બસ. કોને જાણે એ પ્રશ્ન નથી. જાણનાર છે. આહાહા..! પોતાને જાણે છે એ પણ વ્યવહાર છે. અરે..! પહેલું આવી ગયું છે. 'સમયસાર'માં. આવી વાત બેસવી. વ્યવહાર ક્રિયાકાંડમાં આખો દિ' રચ્યાપચ્યા (હોય). એક તો દુકાનમાં આખો દિ' રચ્યાપચ્યા હોય, એમાંથી થોડો વખત લઈને સાંજે સામાયિક કરવી. એકાદ સાંજે અને એકાદ સવારે ઉઠીને. એ પથરણું પાથરીને નમો અરિહંતાણં... તિકખુત્તો.. એમ કરીને થઈ ગઈ સામાયિક, થઈ ગયો ધર્મ, લ્યો! અરે..! ભાઈ એ ધર્મ નથી. આહાહા..!

પોતાની ચીજ પરને અડતી નથી તો પરને જાણે એમ કહેવું એ પણ વ્યવહાર છે. શું કીધું? પોતાની ચીજ પરને અડતી નથી તો પરને જાણે એમ કહેવું એ પણ વ્યવહાર

છે. આહાહા..! પોતામાં ભેદ પાડવો કે જ્ઞાન આત્માને જાણે એ પણ વ્યવહાર છે. એ સદ્ભુત વ્યવહાર છે. પરને જાણે એમ કહેવું એ અસદ્ભુત વ્યવહાર છે. આહાહા..! હવે આવો ધર્મનો ઉપદેશ! આખો દિ' આ કરવું-કરવું ચાલે એમાં કાંઈક જાણવામાં પણ તું તને જાણે છો અને જાણનારો જાણનારને જાણે એવો ભેદ પણ વ્યવહાર (છે). આહાહા..! પરને જાણે એ તો વ્યવહાર છે જ. કેમકે પરને કદી અડતો નથી અને એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યમાં કદી પ્રવેશ કરતું નથી. આહાહા..! અને એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડતું નથી. આહાહા..! વીંછી કરડે તો વીંછી શરીરને અડ્યો નથી. સર્પ કરડે તો સર્પ શરીરને અડ્યો પણ નથી. આહાહા..! હવે અહીં આટલે બધે જાવું! નવરાશ ક્યાં?

મુમુક્ષુ :- ઝેર તો ચડી જાય છે ને?

ઉત્તર :- ઝેર ચડે છે એ તો પોતાના પરમાણુમાં (ફેરફાર થાય છે). એ પોતાના પરમાણુને કારણે છે. એવી ચીજ આકરી છે. અનંત પરમાણુ પોતામાં છે. પોતામાં એ પર્યાય થવાની હોય તો એ નિમિત્ત છે. નિમિત્તથી કાંઈ થયું નથી. આહાહા..! આકરી વાત છે. દુનિયાથી જુદી જાત છે. સત્યને તો સત્ય રાખવું જોઈએ. સત્યને અસત્ય કરવાથી તને લાભ નહિ થાય. આહા..!

જ્યોતિસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, જાણન-દેખન સ્વભાવ એ પરને જાણે-દેખે કહેવું એ વ્યવહાર છે. કેમકે પરમાં તન્મય થઈને જાણતો નથી, પરને અડીને જાણતો નથી. પરમાં પ્રવેશીને જાણતો નથી. પોતામાં પ્રવેશ કરીને પોતાને જાણે છે. આહાહા..! આવો વ્યવહાર ધર્મ! અહીં તો કહે, એકેન્દ્રિયની દયા પાળો, બેઇન્દ્રિયની દયા પાળો, તસ્સમિચ્છામી દુક્કડમ કરો, પાપ લાગ્યું હોય તો. આહાહા..! તસ્સઉતરી કરણેણ પ્રાયશ્ચિત કરણેણ વિસોહિ કરણેણ કાયોત્સર્ગ કરો. અહીં કહે છે, શરીરને હલાવી શકતો નથી એમાં શું કરે? કાયોત્સર્ગ તો એને કહીએ કે રાગરૂપી પરિણામ છે એને પણ અડે નહિ અને પોતાના આનંદમાં રહેવું એ કાયોત્સર્ગ છે. આહાહા..! ક્યાં બહારની અને ક્યાં અંતરની ચીજ! બહુ ફેર થઈ ગયો.

એ કહે છે. **'પરને તથા સ્વયં પ્રકાશસ્વરૂપ આત્માને (પોતાને) પ્રકાશે છે.'** આહાહા..! વ્યવહારથી ત્રિલોકને અને ત્રિકાળરૂપ પરને **'તથા સ્વયં પ્રકાશસ્વરૂપ (હોવાથી) આત્માને (પોતાને) પ્રકાશે છે.'** આહાહા..! છે છેલ્લી લીટી? **'૯૬ પાખંડીઓ પર વિજય મેળવવાથી જેમણે વિશાળ કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી છે એવા મહાસેનપંડિતદેવે પણ (શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-'** આહાહા..! નીચે ભાઈએ લખ્યું છે. ટીકામાં કાંઈક અશુદ્ધિ છે. **'વસ્તુનો યથાર્થ નિર્ણય તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે.'** એ શ્લોકનો અર્થ છે. આહાહા..!

વસ્તુનો યથાર્થ નિર્ણય (અર્થાત્) જેવી ચીજ છે એવો નિર્ણય થવો એનું નામ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. ભગવાને કાંઈ બનાવ્યું નથી. કોઈ ભગવાને કાંઈ કર્યું નથી. વાણી પણ ભગવાને બનાવી નથી. આહાહા..! વાણી પણ વાણીને કારણે નીકળી છે. ભગવાને જાણ્યું છે તો સ્વપરપ્રકાશક પોતાની શક્તિ છે. વાણીમાં સ્વપર કહેવાની શક્તિ છે. એ વાણી વાણીથી નીકળે છે. ભગવાનના મુખને કારણે નહિ. હમણા છાપામાં એની ચર્ચા ચાલી હતી. કોઈ કહે કે,

ભગવાનના મુખારવિંદથી વાણી નીકળે છે. મુખારવિંદ ભાષા બધે ઠેકાણે આવે છે. આ શબ્દ ઘણી જગ્યાએ આવે છે. મુખારવિંદથી વાણી નીકળે છે. મોટી ચર્ચા ચાલી છે. હમણા લખાણ આવે છે. કોઈ કહે કે મુખારવિંદથી નહિ, આખા શરીરમાંથી નીકળે છે. ભગવાનને વાણી નીકળે એ આખા શરીરમાંથી નીકળે. ૐ ધ્વનિ છૂટે છે. એ સત્ય છે. આહાહા..! પોતાથી નીકળે છે. પરથી નથી નીકળતી. આહાહા..! વાણી પણ પોતાને કારણે નીકળે છે. ભગવાન તો વાણીમાં નિમિત્ત છે. નિમિત્તનો અર્થ કે નિમિત્ત વાણીને કાંઈ કરતું નથી. વાણીને જ્ઞાન અડતું પણ નથી. કેવળજ્ઞાનીનું જ્ઞાન... આહાહા..! એ વાણીને અડતું પણ નથી. તો ભગવાન વાણીના કહેનાર છે એ તો વ્યવહારનું કથન છે. આહાહા..! ઓહોહો..!

ભેદજ્ઞાન ઝીણી વાત છે, ભાઈ! પદાર્થને જેવો છે એવો ભિન્ન, ભિન્નરૂપ જેમ પદાર્થ રહે, જાણનાર પરને જાણે છતાં ભિન્ન રહે છે, તેથી પરને જાણવું વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો છે. આહાહા..! પરને જાણવાના કાળમાં આત્મા પોતાનું જ્ઞાન પરમાં તન્મય નથી કરતો, પરને અડતું નથી, ચુંબતું નથી. આહાહા..! તો પરને જાણે કહેવું એ તો વ્યવહાર છે. પોતાને જાણે એ નિશ્ચય સદ્‌ભુત વ્યવહાર છે. ઓલો તો અસદ્‌ભૂત જૂઠો વ્યવહાર છે. આહાહા..! આકરી વાતું! આ બધી ભગવાનની વાણી ને શાસ્ત્ર બનાવ્યું એ માનવું કે નહિ? 'ઓમકાર ધ્વનિ સુણી અર્થ ગણધર વિચારે, રચી આગમ ઉપદેશ ભવિક જીવ સંશય નિવારે.' નિમિત્ત-નિમિત્તના કથન તો એવા આવે છે, પણ એને સમજવું જોઈએ. નિમિત્ત વ્યવહારનું કથન તો આવે છે.

ભગવાનને આવો અતિશય હતો. અતિશય તો અતિશયમાં છે, ભગવાન ભગવાનમાં છે. આહાહા..! બહુ વાત ઝીણી! ભગવાન દિવ્યધ્વનિથી બોલતા હતા, ૐકારથી બોલતા હતા. એ પણ વ્યવહાર છે. ૐ ૐકારથી સ્વતંત્ર નીકળે છે. આત્મા સ્વતંત્ર પોતાના જ્ઞાનમાં જાણે છે. બસ. આહાહા..! આટલે બધે (પહોંચવું). હજી આ હાથને હલાવી શકે નહિ, એને આમ કરી શકે નહિ, આંગળીથી આમ થયું જ નથી. એની પર્યાય એવી થવાની હતી તો થઈ તો નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યું. નિમિત્ત છે તો આમ થયું, એમ છે નહિ. આહાહા..! વીતરાગની વાણી આકરી ઘણી. દરેક વસ્તુ જેવી છે એવી જાણી અને જાણીને વાણીમાં પ્રકાશ કરવાનો સ્વભાવ ધર્મ છે તો પ્રકાશિત થઈ. આહાહા..! તેથી વાણીને પણ વ્યવહારથી (પૂજ્ય કહી છે). પહેલા 'સમયસાર'માં આવી ગયું. વ્યવહારથી પૂજ્ય છે. આહાહા..! આત્મા બોલી શકે નહિ, બોલે છે એને જાણી શકે નહિ. આહાહા..! કેમકે ભાષા પર છે, આત્મા પર છે. તો પરને જાણે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. આહાહા..! હવે જાણે છે કે નથી જાણતું, બેને નક્કી તો કરવું કે નહિ?

મુમુક્ષુ :– પહેલા જ્ઞાનને જાણે.

ઉત્તર :– કોણ જાણે? પ્રભુ પોતાને જાણે છે. વ્યવહારથી જણાય છે. પોતાની પર્યાયમાં એ સંબંધીનું જ્ઞાન પોતાથી પોતામાં પોતાને કારણે પ્રગટ થયું છે. એ ચીજ છે તો ચીજની અસ્તિથી અહીંયાં જ્ઞાન પ્રગટ્યું એમ નથી. આહાહા..! એ પરચીજનું જ્ઞાન પોતાથી ઉત્પન્ન

થયું છે. પોતાના જ્ઞાનનો સ્વભાવ સ્વપરપ્રકાશક હોવાથી. આહાહા..! અહીં સુધી લઈ જવું.

'વસ્તુનો યથાર્થ નિર્ણય તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે.' શ્લોકનો અર્થ. છે? શ્લોકનો છે? શ્લોકનો અર્થ. પહેલો શ્લોક છે ને. **'તે સમ્યગ્જ્ઞાન, દીવાની માફક,...'** એ સમ્યગ્જ્ઞાન દીવાની માફક **'સ્વના અને (પર) પદાર્થોના નિર્ણયાત્મક છે...'** જાણનાર છે. આહાહા..! **'તથા પ્રમિતિથી (જ્ઞપ્તિથી) કથંચિત્ ભિન્ન છે.'** આહાહા..! જાણવાની ક્રિયા... આહાહા..! કથંચિત્ ચેતનદ્રવ્યથી ભિન્ન છે. આહાહા..! પ્રમિતિ જે જાણવાની ક્રિયા છે, તો જાણવાની ક્રિયા તો એક સમયની છે. વસ્તુ ત્રિકાળી છે. ત્રિકાળીમાં એ પર્યાયનો પ્રવેશ નથી. અને એ પર્યાયની ઉત્પત્તિ પોતાથી છે, દ્રવ્યથી પણ નથી. આહાહા..! બધી વાતું આવી હવે લખવા જાય કે દિ'? યાદ રાખે કે દિ'? આહાહા..! સંપ્રદાયમાં તો બહારની વાત. એકેન્દ્રિય(ની દયા) કરો, સામાયિક કરો, પોષા કરો, પડિક્કમણા કરો. અને એ કરતા-કરતા.. એ ક્રિયા હું કરું છું એમ માનવું એ મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! હું પથરણું પાથરું છું, હું ણમો અરિહંતાણં બોલું છું... આહાહા..! બધું મિથ્યાત્વ છે. ગજબ વાત છે, પ્રભુ! કેટલાકે તો આવી વાત કદી સાંભળી નથી. આહાહા..!

અહીં તો કહે છે, **'પ્રમિતિથી (જ્ઞપ્તિથી) કથંચિત્ ભિન્ન છે.'** પોતામાં જાણવાની પર્યાયથી પણ દ્રવ્ય કથંચિત્ ભિન્ન છે. પર્યાય તો એક સમય રહે છે અને દ્રવ્ય તો ત્રિકાળ છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- અહીં તો કથંચિત્ અભિન્ન પણ કહ્યું.

ઉત્તર :- એ એની પર્યાય છે ને? એ અપેક્ષાએ. પણ પર્યાય અને દ્રવ્ય એક નથી. આહાહા..! પર્યાયની એક સમયની મુદ્દત, દ્રવ્યની ત્રિકાળ મુદ્દત. આહા..! તો પોતાની જાણવાની શક્તિ પર્યાયમાં થઈ એ જાણવાની શક્તિ પણ પરથી તો નહિ, પરને તો જાણતો નથી પણ જાણવાની શક્તિ દ્રવ્યની છે એ કથંચિત્ ભિન્ન છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

જાણનાર જાણે છે. પરને અને સ્વને બેયને પૂર્ણ સ્વરૂપ ભગવાન જાણે છે. પણ પરને જાણવું એ પરને અડતો નથી. પર તરફ ઉપયોગ ગયો નથી. ઉપયોગ તો સ્વ તરફ છે. ભગવાનનો ઉપયોગ તો સ્વ તરફ છે. પરમાં ઉપયોગ નથી. અને સ્વ તરફના ઉપયોગમાં પરનું જ્ઞાન થઈ ગયું. આહાહા..! એમ કહેવું એ પણ વ્યવહાર છે. આહાહા..! આવું ઝીણું! આ છેલ્લો અધિકાર ઝીણો છે.

સવારમાં આવ્યું હતું ને પ્રકૃતિનું એ ઝીણું હતું. પ્રકૃતિ પૂર્વે બાંધેલી બધાને સરખી હોય નહિ. જેને જેટલી જે પ્રકૃતિ હોય એટલી. બંધાયેલી હોય એ ઉદયમાં આવે એને આત્મા ભોગવતો નથી. આહાહા..! અહીં તો ખાવું, પીવું, ઓઢવું, પહેરવું બધી ક્રિયા હું કરી શકું છું. આહાહા..!

વાત એ છે, તું છે કોણ? તું છે કોણ? અને તારામાં છે શું? તું આત્મા છો અને તારામાં જ્ઞાન છે. તું આત્મા છો અને આત્મામાં જ્ઞાન છે. તો એ જ્ઞાન જાણે. એ પોતાને જાણે એ નિશ્ચય. કેમકે પોતામાં તન્મય છે. પણ મેં મને જાણ્યો એ પણ ભેદ છે. આહાહા..! જ્ઞાયક તો જ્ઞાયક જ છે. એ પહેલા આવી ગયું. જ્ઞાયક જ્ઞાયક જ છે. જ્ઞાયક પોતાને જાણે અને પરને જાણે એમ નથી, જ્ઞાયક તો જ્ઞાયક છે. આહાહા..! હવે એને પરની દયા પાળવાનું

કહેવું, સત્ય બોલવું, શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, શરીરને બ્રહ્મચર્યમાં અટકાવી રાખવું. આ ક્રિયા જડની છે એ પોતાથી અટકે છે? પોતાથી થાય છે? પોતાથી થાય છે તો પોતાથી અટકે? વાત આવી છે, બાપુ! ભગવાનનો માર્ગ જેમ બહુ ખુલ્લો કરવા જાય તો બહુ ઝીણો છે. આહાહા..!

એક પરમાણુમાં અનંત ગુણ, એક આત્મામાં અનંત ગુણ. એ ગુણ અનંત કહેવું એ પણ ભેદ છે. ગુણ-ગુણીનો ભેદ પાડવો એ પણ વ્યવહાર છે. આહાહા..! અરે..! ગુણ-ગુણીનો ભેદ પાડીને રહેવું એ પણ વિકલ્પ છે. આહાહા..! હું જ્ઞાયક છું એમ કહેવું અને એ વિકલ્પમાં રહેવું એ પણ વિકલ્પ છે. આહાહા..! હું ગુણી છું અને આ ગુણ છે એ પણ વિકલ્પ છે. પછી દ્રવ્ય છે અને ગુણ છે અને પર્યાય છે, એ પણ વિકલ્પ છે, રાગ છે. આહાહા..!

અહીં તો જાણનાર જાણે છે, પોતાથી પ્રમિતિને જાણે છે એ પણ ભેદ વ્યવહાર છે. આહાહા..! આવ્યું ને અંદર? '**પદાર્થોના નિર્ણયાત્મક છે તથા પ્રમિતિથી (જ્ઞપ્તિથી) કથંચિત્ ભિન્ન છે.**' જાણવાની પર્યાયથી તો ભિન્ન છે પણ પોતાનો આત્મા કથંચિત્ ભિન્ન છે. આહાહા..! અહીં તો એ પરપદાર્થમાં લીધું છે. '**દીવાની માફક, સ્વના અને (પર) પદાર્થોના નિર્ણયાત્મક છે તથા પ્રમિતિથી (જ્ઞપ્તિથી) કથંચિત્ ભિન્ન છે.**' આહાહા..! દીવાનો પ્રકાશ, દીવો અને એનો પ્રકાશ પ્રકાશે છે એ પણ ભિન્ન થઈ ગયું. એ પણ સદ્‌ભુત વ્યવહાર છે. આહાહા..! દીવો પરને પ્રકાશે છે એ તો અસદ્‌ભુત વ્યવહાર છે, જૂઠો વ્યવહાર છે. આહાહા..! એમ આત્મા પરને જાણે છે એ અસદ્‌ભુત વ્યવહાર-જૂઠો વ્યવહાર છે. આત્મા પોતાની પર્યાયને જાણે છે એ પણ અસદ્‌ભુત વ્યવહાર છે. આહાહા..! હવે અહીં વાત ક્યાં લેવી? નવરાશ ન મળે.

આવો વખત ચાલ્યો જાય છે. મૃત્યુની સમીપ જાય છે. દેહની છૂટવાની જે મુદ્દત છે એ સમય ફરે એવો નથી. લાખ ઇન્દ્ર ઉતરે અને કોઈ દવા, ઇંજેક્શન લગાવી દે ને 'અમેરિકા' લઈ જાય અને ફલાણે લઈ જાય. અત્યારે લઈ જાય છે ને? ફલાણી દવા માટે 'અમેરિકા' લઈ જાય, 'ઇંગ્લેન્ડ' લઈ જાય, 'લંડન' લઈ જાય. આહાહા..! લાખ લઈ જાય. જે પર્યાય જે કાળે જે થવાની તે થવાની. તેને ફેરફાર કરવા ઇન્દ્ર, નરેન્દ્ર અને જિનેન્દ્ર સમર્થ નથી. આહાહા..! આવી વાત વીતરાગ સિવાય બીજે સાંભળવા મળે નહિ. વીતરાગ પરમાત્મા સિવાય (બીજે ક્યાંય છે નહિ.) પાગલ જેવું લાગે.

પ્રત્યક્ષ કરીએ છીએ ને? એ કીધું ને તે દિ' એ વાત થઈ હતી. 'ચીમન ચકુ' કહે, લ્યો, આ કર્યું. નથી કરી શકતા... નથી કરી શકતા... અરે..! પણ પ્રભુ! ધીમો–ધીમો થા. આમ કર્યું એમાં શું થયું? અંદરમાં શું થયું? આમાં શું થયું? બે પદાર્થ ભિન્ન છે કે નહિ? આ શરીર પદાર્થ ભિન્ન છે અને આત્મા અંદર ભિન્ન છે. તો આત્માની પર્યાય આત્મામાં થઈ છે, શરીરની પર્યાય શરીરમાં થઈ છે. 'બાબુભાઈ'! કહે કે આ કર્યું, લ્યો. શું કર્યું તેં? તું કોણ છો? ક્યાં છો? એ તો આત્મા છે. આત્મામાં તો પર્યાય થઈ. હું કહું એ પર્યાય થઈ ભલે. પણ

એ પર્યાય આત્મામાં રહી અને આ થઈ એ તો એની પર્યાયમાં થઈ. તો આત્માની પર્યાય એની પર્યાય કરે છે એ બિલકુલ જૂઠ છે. આહાહા..! એ તો મોટો વકીલ છે. (સંવત) ૧૯૯૭ન સાલની વાત છે, હોં! ઘણો વખત થઈ ગયો. ૩૯ વર્ષ થયા. મંદિર થાતું હતું ત્યારે હતા. આહાહા..!

'હવે સ્વાશ્રિતો નિશ્ચયઃ' 'સ્વાશ્રિતો નિશ્ચયઃ' છે? **'(નિશ્ચય સ્વાશ્રિત છે) એવું (શાસ્ત્રનું) વચન હોવાથી, (જ્ઞાનને) સતત નિરુપરાગ નિરંજન સ્વભાવમાં લીનપણાને લીધે નિશ્ચયપક્ષે પણ સ્વપરપ્રકાશકપણું છે જ.'** આહાહા..! પોતાનો, હોં! અંદર પોતામાં. **'નિરુપરાગ = ઉપરાગ રહિત; નિર્વિકાર.' 'નિરંજન સ્વભાવમાં લીનપણાને લીધે...'** એ ત્યાં પડ્યો છો પ્રભુ તું. **'લીધે નિશ્ચયપક્ષે પણ સ્વપરપ્રકાશકપણું છે જ.'**

'(તે આ પ્રમાણે :) સહજજ્ઞાન આત્માથી સંજ્ઞા,...' શું કહ્યું સમજાણું? પરની વાત નથી, હોં! નિશ્ચયનયથી સ્વપરપ્રકાશકપણું છે. એટલું. આ શું કહ્યું? કે પોતાથી પોતામાં નિશ્ચયથી સ્વપરપ્રકાશક છે જ. પરને પ્રકાશે એ અત્યારે પ્રશ્ન નથી. નિશ્ચયથી પોતામાં પોતાના કારણે સ્વપરપ્રકાશક જાણવું એ નિશ્ચયથી પોતામાં પોતાને કારણે છે. પરને કારણે નથી. આહાહા..! આવી વાત! શું કહ્યું?

ફરીને. **'સ્વાશ્રિતો નિશ્ચયઃ' '(નિશ્ચય સ્વાશ્રિત છે) એવું (શાસ્ત્રનું) વચન હોવાથી, (જ્ઞાનને) સતત નિરુપરાગ નિરંજન સ્વભાવમાં લીનપણાને લીધે નિશ્ચયપક્ષે પણ સ્વપરપ્રકાશકપણું છે જ.'** શું કીધું? જ્ઞાન તો પોતામાં જ રહે છે. સ્વપરપ્રકાશકપણું પણ પોતામાં છે. પરને લઈને પરપ્રકાશકપણું છે કે પરને જ્ઞાન સ્પર્શે છે માટે પરપ્રકાશક છે એમ છે નહિ. નિશ્ચયનયથી તો પોતામાં સ્વપરપ્રકાશક એ સ્વરૂપ જ એનું છે. એ તો પોતાનું સ્વતઃ સ્વરૂપ છે. આહાહા..! એ નિશ્ચયથી, હોં! સ્વપરપ્રકાશક એ તો પરને જાણે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. પણ સ્વપરપ્રકાશક સ્વભાવ તો નિશ્ચયથી પોતાનો જ છે. સમજાણું કાંઈ? જ્યાં અહીં વ્યવહારને નિશ્ચય કહી દીધો. કેમ?

'નિરંજન સ્વભાવમાં લીનપણાને લીધે નિશ્ચયપક્ષે પણ...' વ્યવહાર તો ઠીક પરને જાણે પણ **'નિશ્ચયપક્ષે પણ સ્વપરપ્રકાશકપણું છે જ.'** શું? પરનો પ્રકાશ એમ નહિ. અહીંયાં સ્વભાવ નિશ્ચયથી તો સ્વપરપ્રકાશકપણું અંદર છે. એ પોતાનો સ્વભાવ પોતામાં છે. પરને પ્રકાશે માટે સ્વપરપ્રકાશક છે એમ નથી. આહાહા..! આવું ઝીણું ક્યાં વાંચવા જાય? હીરા-માણેકના થોથા આડે નવરાશ ક્યાં છે? 'શાંતિભાઈ'ને ...

મુમુક્ષુ :– જ્ઞાન ...

ઉત્તર :– જ્ઞાન પોતે. જ્ઞાનનો સ્વભાવ સ્વપ્રકાશક નિશ્ચયથી છે. પરને પ્રકાશે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. પણ આનો સ્વભાવ નિશ્ચયથી સ્વપરપ્રકાશક નિશ્ચય સ્વભાવ છે. સમજાય છે કાંઈ? પરને જાણવું એ અહીં અત્યારે નથી. અહીંયાં તો આત્માનો સ્વભાવ નિશ્ચયથી સ્વપરપ્રકાશક નિશ્ચયથી છે, એ પરને પ્રકાશે માટે પરપ્રકાશક છે એમ નહિ. એ પરપ્રકાશક અને સ્વપ્રકાશક પોતાનો સ્વભાવ જ છે. આહાહા..! સમજાય છે? 'વાડીભાઈ'!

એક કોર એમ કહેવું કે પરને પ્રકાશે એ વ્યવહાર છે. એ બીજી વાત. એ તો પરને પ્રકાશે છે પણ અડતો નથી. પણ આ સ્વપરપ્રકાશક નિશ્ચય તો સ્વતઃ સ્વભાવ છે. પરને લઈને નહિ. પરને પ્રકાશે છે માટે નહિ. સ્વપરપ્રકાશક નિશ્ચયથી પોતાનો સ્વભાવ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! આવી વાત ક્યાં (છે)? પ્રભુ ત્રિલોકનાથ જિનવરદેવની. વળી અહીં નિશ્ચયથી '**નિરંજન સ્વભાવમાં લીનપણાને લીધે...**' શું કહ્યું? કે પરપ્રકાશકની પર્યાય કાંઈ પરમાં લીન નથી. સમજાણું કાંઈ? પરપ્રકાશકની અને સ્વપ્રકાશકની પર્યાય પરમાં લીન નથી. એ સ્વપરપ્રકાશકની પર્યાય પોતામાં લીન છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

ફરીથી, '**(જ્ઞાનને) સતત નિરુપરાગ નિરંજન સ્વભાવમાં લીનપણાને લીધે...**' જ્ઞાન જ્ઞાનમાં લીન છે. અને જ્ઞાનનો સ્વભાવ નિશ્ચયથી સ્વપરપ્રકાશક છે. પરને પ્રકાશે એ અત્યારે વાત નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! નિશ્ચય પરને પ્રકાશે તે જ્ઞાન આત્મામાં પોતાથી પોતામાં લીન છે. એ જ્ઞાન કોઈ પરને પ્રકાશે માટે પરમાં જાય એમ છે નહિ. આહાહા..! ઝીણી વાત છે.

જ્ઞાન તો અહીંયા છે અને પરપ્રકાશક કહેવું, પરને પ્રકાશક કહેવું એ વ્યવહાર છે. પણ પરની પ્રકાશકની પર્યાય પોતામાં લીન છે. એ પરપ્રકાશકની પર્યાય પરથી ઉત્પન્ન થઈ નથી અને પરમાં નથી. સમજાણું કાંઈ? આ લાકડીને જાણવું, એમ આ લાકડીને જાણવું એ વ્યવહાર. પણ લાકડી સંબંધીનું જ્ઞાન આવ્યું એ જ્ઞાન તો આત્મામાં લીન છે. એ તો સ્વપરપ્રકાશક નિશ્ચયથી પોતે પોતાનો સ્વભાવ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

એક કોર કહેવું સ્વપરપ્રકાશક એ વ્યવહાર છે. બીજી કોર કહેવું, એ સ્વપરપ્રકાશક એ પોતાનો સ્વભાવ પરને કારણે નહિ. એ પોતાનો સ્વભાવ છે માટે નિશ્ચયપક્ષ છે. આહાહા..! આવી વાત છે. આ જુવાનિયાઓને સમજાય છે કે નહિ?

મુમુક્ષુ :– જુવાનિયાને તો જલ્દી સમજાય.

ઉત્તર :– આવી વાત જિંદગીમાં આવી પણ ન હોય ને.

કહે છે : બે વાત. જ્ઞાન પોતાનું. એ જ્ઞાન પરને જાણે એમ કહેવું એ વ્યવહાર. તો નિશ્ચય અને વ્યવહાર બે થયા. પણ પરને જાણનાર જ્ઞાન એ પરમાં લીન નથી. એ તો પોતામાં છે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર બેય પોતામાં છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? માટે નિશ્ચયથી... આહાહા..! પર સંબંધી જ્ઞાન અને પોતા સંબંધી જ્ઞાન, એમાં આત્મા લીન છે. પરમાં લીન નથી. પરને જાણે છે તો પરમાં લીન નથી. પરને જાણવાની શક્તિની લીનતા તો પોતામાં છે. આહાહા..! એ માટે તેને નિશ્ચયનયથી '**નિશ્ચયનયપક્ષે પણ...**' શું કીધું ? એમ કેમ કહ્યું? કે વ્યવહારથી તો પરને જાણે એ તો ઠીક પણ નિશ્ચયથી પણ સ્વપરપ્રકાશક સ્વભાવ લીનતા પોતામાં છે. આહાહા..! 'પણ' કહ્યું ને 'પણ'? પરની અપેક્ષા લઈને પરને જાણે એમ કહેવું એ વ્યવહાર છે. પણ સ્વપર જાણવાની શક્તિ છે એ પોતામાં લીન છે. એ પરપ્રકાશક શક્તિ કાંઈ પરમાં લીન નથી. આહાહા..! વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)